

DOI : 10.14456/bei.2026.1

ประสบการณ์และปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสในย่านเมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล
Experiences and Factors Affecting Sensory Perception in the Old Town Area
Thung Yang – Laplae

ธเนศ ปัญญาดี^{a*} นพดล ตั้งสกุล^a และ ปัทมพร วงศ์วิริยะ^a

Taned Panyadee^{a*} Nopadon Thungsakul^a and Pattamaporn Wongwiriya^a

^aคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^aFaculty of Architecture, Khon Kaen University, Thailand

*Corresponding Author. Email: antimesiauna@gmail.com

Received: July 27, 2025

Revised: October 7, 2025

Accepted: October 17, 2025

บทคัดย่อ

การดูแลรักษามรดกวัฒนธรรมในปัจจุบันมักมุ่งเน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่จับต้องได้ ขณะที่การพิจารณาวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องมีเพียงส่วนน้อย ทั้งยังขาดการเชื่อมโยงองค์ประกอบเหล่านี้ผ่านมิติด้านการรับรู้ที่มีผลต่อการสร้างบรรยากาศและความเป็นสถานที่ ทั้งที่ประสาทสัมผัสทั้ง 5 มีบทบาทสำคัญในการรับรู้สภาพแวดล้อม สร้างความเป็นสถานที่ และช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ดังนั้น การศึกษานี้จึงมุ่งศึกษาประสบการณ์การรับรู้องค์ประกอบทางวัฒนธรรมด้วยประสาทสัมผัส รวมถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ที่มีต่อวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนความเป็นพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็นชุมชนประวัติศาสตร์ที่มีวัฒนธรรมหลากหลายจากการผสมผสานของหลายชาติพันธุ์และวัฒนธรรม มีทั้งมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ ด้วยระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (EFA) กับกลุ่มตัวอย่าง 204 คน ที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป ที่เป็นคนในพื้นที่และมีประสบการณ์หรือความเกี่ยวข้องกับพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล ในรูปแบบต่าง ๆ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาคือแบบสอบถามแบบรายการและคำถามปลายเปิด

ผลการวิจัยพบว่า ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ การมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรับรส และการสัมผัส มีบทบาทสำคัญในการรับรู้วัฒนธรรมและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล ผลการวิเคราะห์ EFA สามารถจัดกลุ่มปัจจัยได้ 4 องค์ประกอบหลักที่ ได้แก่ (1) ปัจจัยด้านลักษณะเฉพาะของสิ่งเร้า (2) ปัจจัยด้านลักษณะส่วนบุคคล (3) ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ และ (4) ปัจจัยด้านความต้องการ ซึ่งทั้ง 4 ปัจจัยมีปฏิสัมพันธ์กับประสาทสัมผัสทั้ง 5 สร้างประสบการณ์การรับรู้ที่ซับซ้อนและเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล โดยเฉพาะปัจจัยด้านลักษณะเฉพาะของสิ่งเร้าที่มีค่าน้ำหนักสูงสุด สะท้อนอิทธิพลของสิ่งเร้าทางกายภาพที่สร้างความประทับใจร่วมกันในกลุ่มผู้ใช้พื้นที่ ขณะที่ปัจจัยด้านลักษณะส่วนบุคคลแสดงความหลากหลายของการรับรู้ตามเพศ อายุ อาชีพ

ประสบการณ์ที่ต่างกันในแต่ละบุคคลมีผลต่อการรับรู้และตีความวัฒนธรรมที่ต่างกัน ผลการศึกษา
ยังสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าประสาทสัมผัสทั้ง 5 มีบทบาทสำคัญต่อการรับรู้คุณค่าทางวัฒนธรรมในสภาพแวดล้อม
ของเมืองเก่า ทำให้ผู้คนเกิดความเข้าใจ ตระหนัก เห็นคุณค่า เชื่อมโยงกับเรื่องราวในอดีต เกิดความทรงจำร่วม
อารมณ์ความรู้สึกและจินตนาการที่มีต่อสถานที่นั้น ๆ ช่วยสร้างอัตลักษณ์และเสริมสร้างการรับรู้ความเป็นสถานที่ของ
พื้นที่มรดกทางวัฒนธรรม ผลการศึกษานี้นำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนและอนุรักษ์เมืองเก่าในบริบทการอนุรักษ์
มรดกทางวัฒนธรรมไทยด้วยการรับรู้ทางประสาทสัมผัส สามารถเป็นแนวทางการวางแผนเชิงวัฒนธรรมที่คำนึงถึง
ความแตกต่างของปัจจัยส่วนบุคคล ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีความผูกพันกับพื้นที่ และให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์
ลักษณะทางกายภาพที่กระตุ้นประสาทสัมผัส เพื่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่ครอบคลุมและเหมาะสมกับ
บริบทเฉพาะของย่านเมืองเก่าแต่ละแห่ง

ABSTRACT

The current cultural heritage preservation mainly focuses on conserving tangible culture, while intangible culture and related environment receive little consideration. There is also a lack of integration of these elements through the dimension of perception that affects the atmosphere and sense of place, even though all five senses play a crucial role in perceiving the environment, creating a sense of place, and promoting cultural tourism. Therefore, this research aims to study the experience of perceiving cultural components through the senses, as well as factors related to the perception of culture that reflect the characteristics of the old town area of Thung Yang–Laplae in Laplae District, Uttaradit Province. This historical community features diverse cultures from the amalgamation of multiple ethnicities and cultures, with both tangible and intangible cultural heritage distributed throughout the area. The study employed a mixed-methods research approach combining qualitative and quantitative methods, using Exploratory Factor Analysis (EFA) with a sample of 204 participants aged 18 years and above who are local residents with various experiences and involvement with the old town area of Thung Yang–Laplae. The research tools used were checklist questionnaires and open-ended questions.

The research findings reveal that all five senses, namely sight, hearing, smell, taste, and touch, play a crucial role in perceiving culture and cultural components in the Thung Yang–Laplae historic area, leading to understanding, appreciation of value, and connection to the place. Furthermore, the EFA results identified four main groups of factors related to perception: (1) stimulus-specific characteristics, (2) personal characteristics, (3) relationship factors, and (4) need factors. These four factors interact with all five senses to create complex and unique perceptual experiences of the Thung Yang–Laplae historic area. The stimulus-specific characteristics factors, with the highest factor loadings, reflect the influence of physical stimuli that create shared impressions among area users. Meanwhile, personal characteristics factors demonstrate the diversity of perception based on gender,

age, occupation, and experience, showing how individual differences affect cultural perception and interpretation. Moreover, the results align with the concept that all five senses play a significant role in perceiving cultural values in the environment of old towns. They enable people to understand, appreciate, connect with past stories, create shared memories, emotions, and imagination related to the place, which helps create identity and enhance the sense of place of cultural heritage sites. These findings can be applied to planning and conservation of historic towns in the context of Thai cultural heritage conservation through sensory perception. This approach can guide cultural planning that considers differences in personal factors, promotes participation of those with connections to the area, and emphasizes the conservation of physical characteristics that stimulate the senses, leading to comprehensive cultural heritage conservation appropriate to the specific context of each historic district.

คำสำคัญ: การรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส มรดกทางวัฒนธรรม เมืองเก่า การวางแผนพัฒนาพื้นที่

Keywords: Sensory Perception, Cultural Heritage, Old Town, Area Development Planning

บทนำ

การดูแลพื้นที่ย่านเมืองเก่าเพื่อรักษาคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมควรครอบคลุมทั้งคุณค่าของแหล่งที่ตั้งและพิจารณาสภาพแวดล้อมโดยรอบที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การวางแผนพื้นที่ปัจจุบันมักมุ่งเน้นการอนุรักษ์เพียงวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Culture) หรือแหล่งวัฒนธรรมที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ ในขณะที่มองข้ามวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Culture) ซึ่งต้องอาศัยประสาทสัมผัสหลายด้านในการรับรู้ อาทิ กลิ่นธูปจากพิธีกรรม เสียงระฆังวัดยามเช้า รสชาติอาหารพื้นถิ่น สัมผัสความเย็นของน้ำในประเพณีสงกรานต์ ทั้งที่สิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้าง "บรรยากาศ" และ "ความเป็นสถานที่" ของย่านเมืองเก่า ซึ่งยังไม่สามารถสร้างความมั่นใจและความยั่งยืนของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและครอบคลุมในทุกมิติ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2554) การศึกษาการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส (Sensory) เป็นการศึกษาประสบการณ์การรับรู้ความรู้สึกของมนุษย์ผ่านการตกผลึกจากประสาทสัมผัสที่หลากหลาย เป็นมุมมองและการแยกแยะสิ่งต่าง ๆ จากสภาพแวดล้อมซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วนคือ ความรู้สึก ซึ่งเป็นบทบาทของอวัยวะรับสัมผัสที่มีต่อสิ่งเร้า และการรับรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการต่อเนื่องจากความรู้สึกที่ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ จดจำ และแยกแยะสิ่งต่าง ๆ อันนำไปสู่ประสบการณ์แรงจูงใจ และพฤติกรรมที่แสดงออกต่อสิ่งเร้านั้น (ซิลเวอร์แมน, 2518) ดังนั้น ประสาทสัมผัสจึงนับเป็นปัจจัยสำคัญในการรับรู้สภาพแวดล้อมของผู้คนที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมและพื้นที่ทางวัฒนธรรม ช่วยสร้างชีวิตชีวาให้แก่ชุมชนและเกิดบรรยากาศเฉพาะถิ่น ในย่านเมืองเก่าหลายแห่งยังมีวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Culture) สอดแทรกอยู่ในพื้นที่ที่สามารถใช้ประสาทสัมผัสด้านอื่น ๆ ในการรับรู้ถึงการมีอยู่ของวัฒนธรรมนั้น เช่น ประสาทสัมผัสการรับรสและประสาทสัมผัสการรับกลิ่น กับวัฒนธรรมการกิน หรือประสาทสัมผัสด้านการได้ยิน และการสัมผัส กับวัฒนธรรม

การแสดงและการละเล่น (Abd Rahman, 2018) ซึ่งการรับรู้วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมด้วยประสาทสัมผัสเหล่านี้ มีความสัมพันธ์กันและผสมกลมกลืนกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ดำเนินอยู่ในชุมชนจนเป็นย่านเมืองเก่าที่มีการซ้อนทับของวัฒนธรรมที่จับต้องได้และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยประสาทสัมผัสจะกระตุ้นให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ให้ได้รับความรู้สึกที่หลากหลาย ได้รับประสบการณ์ที่น่าพึงพอใจที่ได้สัมผัสคุณลักษณะของมรดกท้องถิ่น ภูมิประเทศ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และอาหาร เป็นการสร้างภาพจำให้เกิดในท้องถิ่น และในเชิงการอนุรักษ์ประสบการณ์การรับรู้ความรู้สึกจากประสาทสัมผัสเป็นองค์ประกอบที่เล็กที่สุดในการศึกษาความเป็นของแท้ทางวัฒนธรรม (Abd Rahman, 2018) ดังนั้น การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทางวัฒนธรรมกับประสาทสัมผัสทั้ง 5 จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยให้เข้าใจว่าผู้คนรับรู้และให้ความหมายกับมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ได้อย่างไร อันจะนำไปสู่การวางแผนอนุรักษ์ที่ตอบสนองต่อการรับรู้ที่แท้จริงของคนในพื้นที่ รักษาทั้งรูปธรรมและนามธรรมของมรดกวัฒนธรรม และดำรงไว้ซึ่ง "จิตวิญญาณของสถานที่" (Spirit of Place) ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างกายภาพและวัฒนธรรมผ่านประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสได้อย่างครบถ้วนและยั่งยืน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจที่จะศึกษาการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสของคนในพื้นที่ที่มีต่อวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดบรรยากาศของย่านเมืองเก่า การรับรู้ของคนภายในถ่ายทอดให้คนภายนอกรับรู้ด้วยการได้สัมผัสถึงกิจวัตรประจำวันของคนท้องถิ่น ซึ่งคือวิถีชีวิตของคนในพื้นที่นั้นที่เป็นเอกลักษณ์ที่คนภายนอกรับรู้ว่าเป็นเอกลักษณ์นี้คือย่านใด โดยวัฒนธรรมที่เรารับรู้จากประสาทสัมผัสที่หลากหลายจะช่วยส่งเสริมความเป็นสถานที่นั้น ๆ (दनัย นิลสกุล, 2560) เพื่อให้การวางแผนพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนในเมืองเก่าให้มีประสิทธิภาพและครอบคลุมในทุกมิติมากยิ่งขึ้น

เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นชุมชนประวัติศาสตร์ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทำให้มีมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2549) จัดให้เป็นเมืองเก่ากลุ่มที่ 3 ซึ่งเป็นเมืองโบราณขนาดเล็ก ที่มีหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรม ซึ่งปัจจุบันมีชุมชนในระดับตำบลหรืออำเภออาศัยอยู่ โดยเมืองลับแลเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ซ้อนทับหลายยุคสมัย มีความสำคัญในแง่ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ชาติพันธุ์ และงานศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและต่อเนื่อง ธนศ ปัญญาดี (2559) ระบุว่าเมืองทุ่งยั้ง-ลับแลแสดงถึงวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานที่ต่อเนื่องและการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า พื้นที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นเมืองในหุบเขา มีป่าไม้ปกคลุมหนาแน่น สภาพภูมิอากาศเหมาะสมกับการปลูกผลไม้ เป็นแหล่งเดียวในภาคเหนือที่ปลูกไม้ผลได้เหมือนภาคตะวันออกและภาคใต้ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่ผสมผสานของ 3 เชื้อชาติและวัฒนธรรม คือ คนยวน (ไทยยวนหรือไทยเหนือ) คนไทยสุโขทัย คนไทยภาคกลาง และคนจีน ดังนั้น เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล จึงยังคงเห็นร่องรอยของวัฒนธรรมทั้งทางกายภาพที่จับต้องได้ในรูปแบบของลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถาน ที่อยู่อาศัย ร่องรอยคูน้ำคันดินโบราณ พุทธศิลป์ หัตถศิลป์ กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ของชุมชนกว่า 64 แห่ง แบ่งเป็น 1) โบราณสถานและเมืองโบราณที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร 2) วัด ศาสนสถาน และวัดร้าง 3) ย่านชุมชนประวัติศาสตร์ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่กิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่น ๆ สำหรับวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของอำเภอลับแลนั้น มีอยู่ในรูปแบบของลักษณะประเพณี ภาษาพื้นเมืองลับแล และวัฒนธรรมการกิน โดยสามารถจำแนกวัฒนธรรมตามมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (พระราช-

บัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559, 2559) ได้ 4 ประเภท ได้แก่ 1) วรรณกรรม 2) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม งานเทศกาล 3) ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และ 4) งานช่างฝีมือดั้งเดิม (ธนศ ปัญญาดี, 2559) อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาที่ผ่านมา พบว่า การเชื่อมโยงวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับสถานที่ สิ่งปลูกสร้างหรือบริบทของย่านเมืองเก่า ยังขาดมิติด้านการรับรู้สภาพแวดล้อมที่มีส่วนสำคัญในการสร้างบรรยากาศ และความรู้สึกถึงความเป็นสถานที่ทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ดังนั้น การศึกษาประสบการณ์และปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสจึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล ในการสะท้อนคุณค่าและความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมผ่านมุมมองคนท้องถิ่น ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน และนำไปสู่แนวทางการอนุรักษ์ที่ตอบสนองต่อบริบทท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยเติมเต็มองค์ประกอบที่ขาดหายไปนโยบายการพัฒนาที่ผ่านมา และเป็นแนวทางให้เมืองเก่าสามารถรักษาอัตลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมไว้ได้ท่ามกลางกระแสการพัฒนาที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเป็นหลัก

ภาพที่ 1 พื้นที่ศึกษาอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ และมรดกทางวัฒนธรรม

ในการศึกษานี้ได้นำแนวคิดเกี่ยวข้องกับประสบการณ์การรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส มาใช้เพื่อตรวจสอบการรับรู้วัฒนธรรมและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมด้วยประสาทสัมผัส ซึ่งจะช่วยให้ทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้กับการให้ความหมายทางวัฒนธรรม และแยกแยะปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสที่มีต่อวัฒนธรรมที่สะท้อนความเป็นพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล โดยจะสะท้อนความสัมพันธ์ให้ปรากฏบนพื้นฐานทางประสบการณ์ของคนที่สัมพันธ์กับย่าน ซึ่งการศึกษาในลักษณะเช่นนี้ยังไม่ปรากฏในการนำมาสำรวจพื้นที่ประวัติศาสตร์หรือพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทยมากนัก ในอนาคตจึงสามารถใช้เป็นแนวทางในการสำรวจกับองค์ประกอบของวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ อีกทั้งเป็นการทำความเข้าใจและเป็นแนวทางสำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ประวัติศาสตร์ ควบคู่ไปกับการรักษามิติทางกายภาพ มิติทางด้านประสาทสัมผัส มิติทางด้านสุนทรียภาพ และมิติทางสังคม ตลอดจนรักษาความเป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นให้ชนานไปกับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันด้วย

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาประสบการณ์และปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสที่มีต่อวัฒนธรรมและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

การทบทวนวรรณกรรม

1. การรับรู้ความรู้สึก (Sensation) และการรับรู้ (Perception) เป็นกระบวนการพื้นฐานในการทำความเข้าใจสภาพแวดล้อม ซิลเวอร์แมน (2518) อธิบายว่าการรับรู้ความรู้สึกเป็นบทบาทของอวัยวะรับสัมผัสในการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การสัมผัสทางผิวหนัง รวมถึงการรับรู้สัมผัสและการเคลื่อนไหว เดิมศักดิ์ คทวนิช (2546) เพิ่มเติมว่าเป็นกระบวนการที่อวัยวะรับสัมผัส ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง ทำหน้าที่รับสิ่งเร้าและส่งสัญญาณไปยังสมองเพื่อแปลผลเป็นความรู้สึก ซึ่งเป็นกระบวนการแรกของการรับรู้ต่อสิ่งเร้า ก่อนจะเกิดการรับรู้และตีความหมายหรือก็คือ กระบวนการรับรู้ (Perception) ที่เป็นขั้นตอนต่อเนื่องจากการรับสัมผัส (ซิลเวอร์แมน, 2518) การแปลความหมายนี้ทำให้แต่ละบุคคลอาจรับรู้สิ่งเร้าเดียวกันแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และความรู้เดิมของแต่ละคน การรับรู้มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ช่วยให้นักวิจัยเข้าใจ จัดจำ แยกแยะสิ่งต่าง ๆ และปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม (เดิมศักดิ์ คทวนิช, 2546) ในบริบทของมรดกทางวัฒนธรรม ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสมีบทบาทสำคัญในการทำความเข้าใจและเห็นคุณค่า เมื่อผู้คนสัมผัสกับมรดกทางวัฒนธรรมผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 จะเกิดการรับรู้ความรู้สึก และเมื่อนำประสบการณ์เดิมมาตีความ จะเกิดการรับรู้ที่ลึกซึ้ง สร้างความเข้าใจ ความผูกพัน และการให้คุณค่ากับมรดกทางวัฒนธรรมนั้น กระบวนการนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนสามารถปรับตัวและมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมได้อย่างกลมกลืน

ดังนั้น (1) การรับรู้ความรู้สึก (Sensation) จึงเป็นบทบาทของอวัยวะรับสัมผัสทั้งด้านการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรับสัมผัสทางผิวหนัง รวมทั้งการรับรู้สัมผัสและการเคลื่อนไหวที่ทำให้มนุษย์สามารถตอบสนองต่อสิ่งรอบตัวได้ ซึ่งอวัยวะรับสัมผัส เช่น ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง เป็นกระบวนการพื้นฐานในการทำความเข้าใจสภาพแวดล้อม (ซิลเวอร์แมน, 2518; เดิมศักดิ์ คทวนิช, 2546) และ (2) การรับรู้ (Perception) จึงเป็นกระบวนการที่บุคคลสำนึก (Aware) แปลความ และมีปฏิกิริยาตอบสนอง (Reaction) ต่อสิ่งเร้า เป็นกระบวนการต่อเนื่องจากการรับรู้ โดยเมื่ออวัยวะรับสัมผัสส่งสัญญาณประสาทไปยังสมอง สมองจะตีความหมายของสิ่งที่สัมผัสว่าสิ่งที่เรารู้สึกนั้นคืออะไร โดยอาศัยประสบการณ์เดิมหรือความรู้เดิมเข้ามาเกี่ยวข้อง การแปลความหมายนี้ทำให้แต่ละบุคคลอาจรับรู้สิ่งเร้าเดียวกัน ซึ่งช่วยให้นักวิจัยสามารถเข้าใจสภาพแวดล้อมรอบตัวและมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ หรือสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม (ซิลเวอร์แมน, 2518; เดิมศักดิ์ คทวนิช, 2546; Abd Rahman, 2018)

2. มรดกทางวัฒนธรรม

กรรณิการ์ ขมดี (2524) กล่าวว่า มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง ทรัพย์สินสมบัติทางวัฒนธรรมที่บรรพชนได้ดำรงรักษาสะสมสืบทอดและได้มอบไว้ให้เป็นสมบัติของชาติรวมตลอดทั้งสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลงานของมนุษย์ที่มีคุณค่า ซึ่งเป็นทั้งสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้

วศิน อิงคพัฒนากุล (2548) อธิบายว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) เป็นมรดกซึ่งมนุษย์สร้างขึ้น ประกอบด้วยองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ และระบบคุณค่าที่หล่อหลอมให้ชุมชนมีเอกลักษณ์ของตนเอง รวมถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างและคิดขึ้น ทั้งทางวัตถุและนามธรรม ผ่านการเรียนรู้และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง (2552) ให้คำนิยามว่า มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์จากอดีตถึงปัจจุบัน ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ซึ่งผ่านการคัดเลือกโดยกระบวนการให้คุณค่าเพื่อส่งต่อให้คนรุ่นหลังได้ใช้ประโยชน์ทางความรู้ ความเข้าใจ สร้างความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษและตัวเองในฐานะเจ้าของมรดกนั้น

สถาบันวัฒนธรรมศึกษา (ม.ป.ป.) ระบุว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายถึง การปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน

ดังนั้น ในการศึกษาว่า มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่บรรพชนได้ดำรงรักษา สืบสานสืบทอดและได้มอบไว้ให้เป็นสมบัติของชาติรวมตลอดทั้งสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลงานของมนุษย์ที่มีคุณค่า ซึ่งเป็นทั้งสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น สิ่งปลูกสร้าง เครื่องมือเครื่องใช้ ผลงานทางศิลปะ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อันเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่าที่ตกทอดมาจากรุ่นก่อนที่แสดงถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและเป็นเครื่องหมายที่สะท้อนถึงความสำเร็จของผู้คนในอดีต มีการสืบทอดจนถึงปัจจุบัน และควรค่าแก่การสืบสานต่อไปในอนาคต (กรมศิลปากร, 2538; กรรณิการ์ ชมดี, 2524; อิโคโมสไทย, 2563ก, 2563ข; จิรพันธ์ ทองเจริญ, 2552; กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, 2561; สถาบันวัฒนธรรมศึกษา, ม.ป.ป.)

3. องค์ประกอบทางวัฒนธรรมผ่านประสบการณ์การรับรู้จากประสาทสัมผัส เป็นองค์ประกอบทางกายภาพและนามธรรมในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ที่สามารถกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ การมองเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น สัมผัส และรับรส ซึ่งทำให้เกิดประสบการณ์การรับรู้ที่นำไปสู่ความเข้าใจ ช่างชื่น เห็นคุณค่า และเชื่อมโยงกับสถานที่นั้น ๆ ได้

Abd Rahman, Khalifah, and Ismail, (2016) ศึกษาบทบาทของประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส (Sensory Experiences) ในการเห็นคุณค่าต่อแหล่งมรดกวัฒนธรรม โดยระบุว่าประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ การมองเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น สัมผัส และรับรส มีบทบาทสำคัญในการรับรู้ เข้าใจ และชื่นชมสิ่งแวดล้อมในแหล่งมรดกวัฒนธรรม และได้ศึกษาการจัดทำแผนที่ทางประสาทสัมผัส (Sensory Values) ในพื้นที่เมืองมรดกโลกมะละกา เพื่อระบุองค์ประกอบทางกายภาพที่กระตุ้นประสบการณ์การรับรู้ต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบทางวัฒนธรรมในพื้นที่สามารถสร้างการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสได้ (Abd Rahman, Ismail, & Khalifah, 2018)

Abd Rahman (2018) ได้ประเมินประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสของนักท่องเที่ยวในพื้นที่มรดกโลกมะละกาพบว่า สภาพแวดล้อมทางมรดกวัฒนธรรมสามารถสร้างการรับรู้ที่หลากหลายทั้งทางการมองเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น สัมผัส และรับรส ซึ่งมีผลต่อการรับรู้ความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่และการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสถานที่

ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ องค์ประกอบทางวัฒนธรรมผ่านประสบการณ์การรับรู้จากประสาทสัมผัส หมายถึง องค์ประกอบของสิ่งเร้าที่เป็นต้นกำเนิดของสารทั้งทางกายภาพและนามธรรมในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่สามารถกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ การมองเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รับรส และสัมผัส ซึ่งทำให้เกิดประสบการณ์การรับรู้ที่นำไปสู่ความเข้าใจ ชาบซึ้ง เห็นคุณค่า และเชื่อมโยงกับสถานที่นั้น ๆ ได้ (Australia ICOMOS, 2013; Abd Rahman, 2018; Abd Rahman et al., 2016; Abd Rahman et al., 2018; Van der Elst, Risetto-Richards, & Díaz-Kommonen, 2018; Zainol, 2014)

3.1 การมองเห็น ประสาทสัมผัสทางการมองเห็น เป็นประสาทสัมผัสที่มีความสำคัญและมีประสิทธิภาพมากที่สุด เป็นสัมผัสหลักที่ทำให้รับรู้โลกและกระตุ้นให้ระลึกถึงสิ่งต่าง ๆ ได้ การรับรู้ด้านทัศนะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนการรับรู้อย่างอื่นและรวดเร็วที่สุด (Pallasmaa, 2012, pp.15-16) การมองเห็นทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด จดจำภาพ และมีปฏิริยาทางด้านจิตใจและอารมณ์ ตลอดจนการรับรู้การทำงานของประสาทสัมผัสอื่น ๆ ผ่านทางการมองเห็นด้วยการมองเห็นสามารถรับรู้ถึงกลิ่น หรือรสชาติจากลักษณะทางกายภาพของวัตถุและมีปฏิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าได้อย่างใดอย่างหนึ่งได้ เช่น สีเขียวหมายถึงรสเปรี้ยว สีส้มหมายถึงรสหวาน สีขาวหมายถึงรสขม เป็นต้น (Pallasmaa, 2012, pp.28-29)

ในการศึกษาครั้งนี้ การมองเห็น หมายถึง การรับรู้ผ่านการมองเห็นสิ่งเร้าที่เป็นองค์ประกอบทางกายภาพในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม การมองเห็นเป็นระบบการที่ตาได้รับคลื่นแสงซึ่งก่อให้เกิดสีต่าง ๆ ตามความยาวคลื่นในสภาพแวดล้อมรวมกับความมืดหรือความสว่างของสี เช่น สีเขียวของแอปเปิ้ลจะสว่างกว่าสีเขียวของป่า จนเห็นเป็นภาพที่สมมติความได้ ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด จดจำภาพ และมีปฏิริยาทางด้านจิตใจและอารมณ์ ตลอดจนการรับรู้การทำงานของประสาทสัมผัสอื่นๆ ผ่านทางการมองเห็นด้วย (Abd Rahman et al., 2016; Abd Rahman et al., 2018; Zainol, 2014; Pallasmaa, 2012)

3.2 การรับกลิ่น Classen, Howes, and Synnott (1994) อธิบายว่า กลิ่นมีความเชื่อมโยงกับเรื่องราวในอดีต เพราะการได้กลิ่นทำให้ระลึกถึงสถานที่ บุคคล หรือสิ่งต่าง ๆ ในอดีตได้ กลิ่นของมรดกทางวัฒนธรรมสามารถสื่อเรื่องราวและความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมในอดีต รวมทั้งค่านิยม แนวคิด และชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในอดีต ซึ่งการระลึกและจดจำกลิ่นจะเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ วัฒนธรรม และประสบการณ์ร่วมของสังคม Henshaw (2014) อธิบายว่า กลิ่นในเมืองนอกจากจะทำให้นึกถึงความทรงจำแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้สึกปลอดภัย ความมั่นคง ความสบายใจ รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์ร่วม โดยเฉพาะพื้นที่และสถานที่ สิ่งแวดล้อม หรือการประกอบกิจกรรม ที่มีกลิ่นเฉพาะตัวที่คุ้นเคย จะชวนให้นึกถึง เกิดความรู้สึกคุ้นเคย มีความสุข ผ่อนคลาย หรือตรึงกันข้าม อาจจะเป็นกลิ่นที่ชวนรำคาญหรือไม่พึงพอใจ Abd Rahman et al. (2018) และ Van der Elst et. al. (2018) กล่าวว่า การรับกลิ่น หมายถึง การรับรู้ผ่านการได้กลิ่นหรือได้รับกลิ่นหอม กลิ่นเฉพาะ กลิ่นคุ้นเคย กลิ่นที่ดี กลิ่นที่ไม่ดี ของบรรยากาศหรือสิ่งแวดล้อมในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม Classen, Howes, and Synnott (1994) พบว่า กลิ่นช่วยให้ผู้คนจดจำ ระลึกและเชื่อมโยงกับสถานที่ เรื่องราว และสังคมวัฒนธรรมในอดีตได้ นอกจากนี้ กลิ่นยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด และจินตนาการที่เฉพาะเจาะจงต่อสถานที่ด้วย

ในการศึกษานี้ การรับกลิ่น หมายถึง การรับรู้ผ่านการได้กลิ่นหรือได้รับกลิ่นหอม กลิ่นเฉพาะ กลิ่นคุ้นเคย กลิ่นที่ดี กลิ่นที่ไม่ดี ของบรรยากาศหรือสิ่งแวดล้อมในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม การรับกลิ่นเป็นระบบที่จับคู่กับสิ่งเร้าที่เป็นสารเคมีที่มีกลิ่นจากสภาพแวดล้อม ผ่านทางช่องจมูกไปสู่อวัยวะรับกลิ่นที่อยู่บนผนังข้างช่องจมูก ซึ่งส่วนใหญ่จะบรรยายกลิ่นโดยเปรียบเทียบกับสิ่งเร้าที่ส่งกลิ่น หรือเปรียบเทียบกับกลิ่นที่เคยรู้จัก ซึ่งกลิ่นช่วยให้ผู้คนจดจำ ระลึกและเชื่อมโยงกับสถานที่ เรื่องราว และสังคมวัฒนธรรมในอดีตได้ นอกจากนี้ กลิ่นยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด และจินตนาการที่เฉพาะเจาะจงต่อสถานที่ด้วย (Abd Rahman et al., 2018; Van der Elst et al., 2018; Classen, Howes, & Synnott, 1994; Henshaw, 2014)

3.3 การได้ยิน Bull (2000) อธิบายว่า เสียงเป็นตัวแทนของบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งช่วยให้เข้าใจถึงความเคลื่อนไหว จังหวะชีวิต และอัตลักษณ์ของพื้นที่ การฟังเสียงในสภาพแวดล้อมช่วยให้เข้าใจสถานที่ในมิติที่กว้างขวางขึ้น และเป็นส่วนสำคัญของความทรงจำ อารมณ์ความรู้สึก และจินตนาการที่มีต่อสถานที่นั้นๆ และการได้ยินเสียงดนตรีพื้นบ้านจะกระตุ้นให้เกิดความทรงจำ อารมณ์ความรู้สึกเฉพาะต่อพื้นที่นั้น สอดคล้องกับการศึกษาของ Abd Rahman et al. (2018) เสียงดนตรีที่สืบทอดกันมาในอดีต มีบทบาทในการถ่ายทอดเรื่องราวและภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความหมายและอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน การฟังดนตรีพื้นบ้านช่วยให้เชื่อมโยงกับสถานที่ ประวัติศาสตร์ ศาสนา และสังคมวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นได้ แนวคิดในงานของ Van der Elst et al. (2018) และ Zainol, Ahmad, Nordin, Mohd@Ahmad, and Ching (2013) ที่กล่าวถึงการรับรู้ผ่านการฟังเสียงต่าง ๆ เช่น ดนตรี เสียงพูด ภาษา สำเนียง เสียงทางศาสนพิธี เสียงจากการประกอบกิจกรรมหรือพิธีกรรม และเสียงดั้งเดิมเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่อยู่ในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ในการศึกษานี้ การได้ยิน หมายถึง การรับรู้ผ่านการฟังเสียงต่าง ๆ เช่น ดนตรี เสียงพูด ภาษา สำเนียง เสียงทางศาสนพิธี เสียงจากการประกอบกิจกรรมหรือพิธีกรรม และเสียงดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่อยู่ในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม การได้ยินเป็นระบบการที่คลื่นเสียงจากต้นกำเนิดเสียงที่สั่นสะเทือนขยายตัวมาในรูปแบบของระลอกคลื่นออกไปในทิศทางต่าง ๆ และหูรับและได้ยินคลื่นเสียงนั้น และความถี่ของคลื่นเสียงจะกระตุ้นเซลล์ประสาทก่อให้เกิดระดับเสียง ความดัง และลักษณะของเสียงที่แตกต่างกันในช่วงที่มนุษย์สามารถฟังได้ ซึ่งช่วยให้ผู้คนจดจำ ระลึกและเชื่อมโยงกับสถานที่ เรื่องราว สังคมวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยเสียงจะส่งผลให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด การตอบสนองทางกายภาพ รวมทั้งการรับรู้และจินตนาการต่อสถานที่นั้นได้ (Van der Elst et al., 2018; Bull, 2000; Zainol et al., 2013)

3.4 การรับรส Abd Rahman et al. (2018) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของรสชาติอาหารกับประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีและวัฒนธรรมการกินของผู้คน รวมทั้งการเชื่อมโยงกับเรื่องราวและความทรงจำในสถานที่ว่า รสชาติอาหารเฉพาะถิ่นที่มีการถ่ายทอดและสืบทอดกันมาในวัฒนธรรมท้องถิ่น มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีและวัฒนธรรมการกินของผู้คน การรับประทานอาหารเฉพาะถิ่นนั้นจึงเป็นการรับประทานประสบการณ์ทางวัฒนธรรมและสัมผัสอัตลักษณ์ของสถานที่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ทัศนาวลัย ตันติเอกรัตน์ และชฎาวรรณ ศิริจารุกุล (2565) และ Abd Rahman (2018) การรับรส หมายถึง การรับรู้ผ่านการลิ้มรสอาหาร เครื่องดื่ม หรือสิ่งของที่มีรสชาติเฉพาะถิ่นในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมการกินอยู่

ภูมิปัญญา และประเพณีของท้องถิ่นนั้น การรับรสทำให้ผู้คนเชื่อมโยงกับเรื่องราวและความทรงจำที่มีต่อสถานที่นั้น ตลอดจนกระตุ้นให้เกิดความรู้สึก อารมณ์ และจินตนาการที่มีต่อสถานที่ด้วย

ในการศึกษานี้ การรับรส หมายถึง การรับรู้ผ่านการลิ้มรสอาหาร เครื่องดื่ม หรือสิ่งของที่มีรสชาติ เฉพาะถิ่นในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม การรับรสเป็นระบบที่เซลล์รับรสที่ปุ่มในลิ้นรับสารเคมีที่เป็นสิ่งเร้าแล้ว ส่งผ่านไปยังสมองเพื่อตีความ โดยลิ้นมีปฏิกิริยาต่อรสหวาน รสขม รสเค็ม และรสเปรี้ยว ซึ่งมีความสัมพันธ์กับ วัฒนธรรมการกินอยู่ ภูมิปัญญา และประเพณีของท้องถิ่นนั้น การรับรสทำให้ผู้คนเชื่อมโยงกับเรื่องราวและความทรงจำ ที่มีต่อสถานที่นั้น ตลอดจนกระตุ้นให้เกิดความรู้สึก อารมณ์ และจินตนาการที่มีต่อสถานที่ (ทัศนาวลัย ดันติเอกรัตน์ และชฎาวรรณ ศิริจารุกุล, 2565; Abd Rahman, 2018; Abd Rahman et al., 2018)

3.5 การสัมผัส Pallasmaa (2012) อธิบายว่า ผิวหนังสามารถอ่านเนื้อสัมผัส น้ำหนัก ความหนาแน่น และอุณหภูมิของวัตถุ เมื่อเรามองหินแกรนิต ผิวกายของเราสามารถรับรู้ถึงคุณลักษณะของพื้นผิวของหิน ผิวหนังยังสามารถอ่านอายุของวัตถุออกจากความเงางามหรือความด้านของพื้นผิว หินอ่อน หรือหินแกรนิตที่ขัดมันอาจบอกถึงความพิถีพิถันและที่มาของตัวมันเอง และร่องรอยของเวลาที่ผ่านไป สอดคล้องกับแนวคิดในงานของ Samadi and Yunus (2012) และ Abd Rahman et al. (2018) ที่ว่า การสัมผัสองค์ประกอบทางกายภาพในสภาพแวดล้อมมรดก วัฒนธรรมช่วยให้เข้าใจถึงบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของสถานที่นั้น ๆ การได้สัมผัสกับองค์ประกอบ ที่สืบทอดมาจากอดีต ช่วยให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างร่างกายกับสถานที่และสร้างประสบการณ์ความทรงจำร่วม และ ซึ่งการรับรู้ผ่านการสัมผัสช่วยให้เข้าใจและเชื่อมโยงกับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของสถานที่นั้น ๆ การสัมผัสยังช่วยสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างร่างกายกับสถานที่และสร้างประสบการณ์ความทรงจำร่วม

ในการศึกษานี้ การสัมผัส หมายถึง การรับรู้ผ่านการสัมผัสองค์ประกอบทางกายภาพและวัตถุใน สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม เช่น วัสดุ พื้นผิว ลวดลาย อุณหภูมิ เนื้อสัมผัส และระยะห่าง การสัมผัสเป็นระบบ การรับความรู้สึกจากปลายประสาทที่อยู่ใต้ผิวหนังทุกส่วน ซึ่งผิวหนังรับความรู้สึกได้ ดังนี้ ความรู้สึกสัมผัส เป็นปฏิกิริยาตอบสนองต่อแรงกดดันบนผิวหนัง ความรู้สึกเจ็บปวดมาคู่กับความรู้สึกอื่น ๆ เช่น ความกดดัน ความรู้สึก ความร้อนหรือความเย็นที่มากเกินไปจะทำให้เกิดความเจ็บปวด ส่วนความรู้สึกเย็นและอุ่นเป็นการรับรู้เมื่ออุณหภูมิ ของสิ่งเร้าแตกต่างจากอุณหภูมิของร่างกายประมาณ 20-30 °F ซึ่งการรับรู้ผ่านการสัมผัสช่วยให้เข้าใจและเชื่อมโยง กับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของสถานที่นั้น ๆ การสัมผัสยังช่วยสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างร่างกาย กับสถานที่และสร้างประสบการณ์ความทรงจำร่วม (Samadi & Yunus, 2012; Pallasmaa, 2012; Abd Rahman et al., 2018; Abd Rahman, 2018)

4. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้

ซิลเวอร์แมน (2518) และ เดิมศักดิ์ คทวนิช (2546) กล่าวว่า การที่บุคคลมีประสบการณ์ในการรับรู้ ที่ต่างกัน จะทำให้เกิดการรับรู้และการให้ความหมายที่แตกต่างกัน ถึงแม้จะเป็นสิ่งเร้าชนิดเดียวกันก็ตาม การรับรู้ของ บุคคลจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยของบุคคลเอง เช่น ทัศนคติ แรงจูงใจ อารมณ์ ความคาดหวัง ประสบการณ์ สิ่งที่คุ้นเคย และ ภูมิหลัง และการรับรู้ยังขึ้นกับปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากแต่ละสังคมและวัฒนธรรมจะมีการกำหนด บรรทัดฐาน ค่านิยม และแนวปฏิบัติต่อการให้ความหมายและการแสดงออกต่อสิ่งเร้าแตกต่างกัน การแบ่งกลุ่มปัจจัย ที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้แบ่งเป็น 3 กลุ่มหลัก คือ ปัจจัยจากสิ่งเร้า ปัจจัยจากภายในตัวผู้รับรู้ และปัจจัยจากบริบทแวดล้อม

และสอดคล้องกับการศึกษาของ Abd Rahman (2018) ที่ระบุว่า การรับรู้มรดกวัฒนธรรมผ่านประสาทสัมผัสของนักท่องเที่ยวถูกกำหนดด้วยปัจจัยทางวัฒนธรรมและประสบการณ์เดิมที่แตกต่างกัน

ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ หมายถึง สิ่งที่มีผลต่อการรับรู้และให้ความหมายต่อสิ่งเร้าเดียวกันแต่แตกต่างกันออกไปในแต่ละบุคคล ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ค่านิยม ทักษะ ทักษะการรับรู้ รวมทั้งบรรทัดฐานทางสังคม และวัฒนธรรมเฉพาะ โดยแบ่งกลุ่มได้หลายหลาย เช่น ปัจจัยจากภายในตัวผู้รับรู้ (เช่น เพศ อายุ ประสิทธิภาพของอวัยวะรับสัมผัส สภาวะทางอารมณ์) ปัจจัยทางด้านกายภาพหรือปัจจัยจากสิ่งเร้า (เช่น ธรรมชาติของสิ่งเร้า บทบาทและความสำคัญของสิ่งเร้า และศักยภาพการดำรงอยู่ของสิ่งเร้า) และปัจจัยด้านประสบการณ์ส่วนบุคคล (เช่น สถานภาพในครอบครัว และอาชีพ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน ประสบการณ์เดิม ภูมิหลัง วิถีชีวิต) ปัจจัยจากบริบทแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม (เช่น ค่านิยมส่วนบุคคล ระดับการปรับตัวของบุคคลและความสนใจในการเลือกเรียนรู้ การจัดหมวดหมู่การเรียนรู้ การคงที่ของการรับรู้ การสื่อสารและช่องทางการสื่อสาร และปัจจัยด้านการเมือง) (ซิลเวอร์แมน, 2518; เดิมศักดิ์ คทวนิช, 2546)

5. ภาพแทนการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส และความทรงจำร่วม

Halbwachs (1992 อ้างถึงใน จิรพันธ์ ทองเจริญ, 2552) และ ปรชมาศ สัญชาพันธ์ (2554) อธิบายบทบาทของความทรงจำร่วมว่า ความทรงจำร่วม หมายถึง การจดจำ ระลึก หรือนึกถึงเรื่องราว เหตุการณ์ หรือประสบการณ์ร่วมกันของคนในกลุ่ม ชุมชน หรือสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และช่วยเชื่อมโยงคนรุ่นปัจจุบันเข้ากับอดีต สร้างความเข้าใจ รับรู้คุณค่า และสืบทอดเรื่องราวของชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ ต่อไปในอนาคต

ดนัย นิลสกุล และนพดล ตั้งสกุล (2560) กล่าวถึงธรรมชาติของความทรงจำร่วมที่เป็นการประกอบสร้างทางสังคมและมีบทบาทในการธำรงอัตลักษณ์และสำนึกของชุมชนว่า ความทรงจำร่วมไม่ได้เป็นเพียงการรวบรวมความทรงจำส่วนบุคคล แต่เป็นการประกอบสร้างระหว่างความทรงจำส่วนบุคคลกับบริบททางสังคม โดยมีปฏิสัมพันธ์ผ่านการสื่อสาร เล่าเรื่อง และแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกัน ซึ่งกระบวนการนี้ช่วยธำรงรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มสร้างสำนึกร่วม และเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรม

Silberman (2012) กล่าวว่า ความทรงจำร่วมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับมรดกทางวัฒนธรรม เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งแบบจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เป็นหลักฐานทางวัตถุและสัญลักษณ์ของความทรงจำร่วมที่ช่วยเชื่อมโยงคนรุ่นปัจจุบันเข้ากับอดีต สร้างความเข้าใจ รับรู้คุณค่า และสืบทอดเรื่องราวของชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ ต่อไปในอนาคต การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูและธำรงรักษาความทรงจำร่วมของชุมชนท้องถิ่น

ดังนั้น ภาพแทนการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส ในการศึกษาครั้งนี้หมายถึง สื่อสัญลักษณ์ที่ใช้อธิบาย ความทรงจำหรือจินตนาการที่เกิดจากประสบการณ์การรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสต่าง ๆ (ซิลเวอร์แมน, 2518; เดิมศักดิ์ คทวนิช, 2546) ซึ่งสามารถเชื่อมโยงองค์ประกอบทางกายภาพในสภาพแวดล้อมให้เกิดความหมายและเข้าใจเรื่องราวของสถานที่นั้น ๆ ได้ (Abd Rahman et al., 2018; Zainol, 2014) ภาพแทนการรับรู้นี้สามารถเป็นได้ทั้งในระดับองค์ประกอบย่อย เช่น รสเปรี้ยวเหมือนมะนาว กลิ่นเหมือนดอกไม้ และในระดับภาพรวม เช่น กลิ่นเหมือนย่านตลาดปลาบรรยากาศเหมือนอยู่เยาวราชไชน่าทาวน์ เป็นต้น ทั้งนี้สามารถแสดงออกผ่านการเปรียบเทียบหรืออุปมา (Van der Elst

et al., 2018) และ **ความทรงจำร่วม** หมายถึง การจดจำ ระลึก หรือนึกถึงเรื่องราว เหตุการณ์ หรือประสบการณ์ร่วมกันของคนในกลุ่ม ชุมชน หรือสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ความทรงจำร่วมไม่ได้เป็นเพียงการรวบรวมความทรงจำส่วนบุคคล แต่เป็นการประกอบสร้างระหว่างความทรงจำส่วนบุคคลกับบริบททางสังคม โดยมีปฏิสัมพันธ์ผ่านการสื่อสาร เล่าเรื่อง และแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกัน ซึ่งกระบวนการนี้ช่วยธำรงรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่ม สร้างสำนึกร่วม และเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม ช่วยเชื่อมโยงคนรุ่นปัจจุบันเข้ากับอดีต สร้างความเข้าใจ รับรู้คุณค่า และสืบทอดเรื่องราวของชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ ต่อไปในอนาคต (दनัย นิลสกุล และนพดล ตั้งสกุล, 2560; จิรพันธ์ ทองเจริญ, 2552; ปรัชมาศ สัญขานนท์, 2554)

6. เมืองเก่า สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2554ก) ในชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่า เล่มที่ 1 ให้ความหมายคำว่า เมืองเก่า หมายถึง เมืองที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและ/หรือมีศักยภาพทางวัฒนธรรม แสดงถึงวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของมนุษยชาติในแต่ละยุคสมัย โดยมีหลักฐานในลักษณะขององค์ประกอบเมืองที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ เช่น คูเมือง กำแพงเมือง วัด วัง บ้านเรือน โบราณสถาน อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน ฯลฯ และยังคงหลงเหลือให้ปรากฏเห็นจนถึงปัจจุบัน และยังรวมถึงย่านหรือชุมชนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม วิศวกรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สภาพทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ที่ควรแก่การอนุรักษ์ และเป็นองค์ประกอบสำคัญของเมือง ซึ่งต้องวางแผนทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูโดยคำนึงถึงปัจจัยทางสังคม ความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนในพื้นที่ ควบคู่ไปกับการคุ้มครอง ฟื้นฟู และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม

ดังนั้น เมืองเก่า ในการศึกษาหมายถึง ย่านหรือบริเวณที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีหลักฐานทางกายภาพ เช่น โบราณสถาน อาคารเก่าแก่ ที่บ่งบอกถึงพัฒนาการของเมืองนั้นตั้งแต่อดีต รวมถึงมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยเป็นส่วนที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และฟื้นฟูเพื่อให้คงคุณค่าความสำคัญไว้ต่อไป ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 แบ่งเมืองเก่าเป็น (1) เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบทอดมาแต่กาลก่อน หรือมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะจำเพาะของสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์ (2) เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีรูปแบบผสมผสานสถาปัตยกรรมท้องถิ่นหรือมีลักษณะเป็นรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมที่สืบทอดมาในยุคต่าง ๆ (3) เมืองหรือบริเวณของเมืองที่เคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่งและยังคงมีลักษณะเด่นประกอบด้วย โบราณสถาน และ (4) เมืองหรือบริเวณของเมืองซึ่งโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งสถาปัตยกรรม หรือคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2554ก; จิรพันธ์ ทองเจริญ, 2552)

7. กลุ่มคนภายใน

दनัย นิลสกุล (2560) พูดถึงกลุ่มคนที่อยู่อาศัยและมีความผูกพันกับพื้นที่มาอย่างยาวนาน โดยให้ความหมายว่า กลุ่มคนภายใน หมายถึง คนภายในย่านชุมชนนั้นๆ ซึ่งเป็นเจ้าของหรือผู้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมโดยตรง มีความเกี่ยวข้องผูกพันกับพื้นที่ ซึ่งเป็นเจ้าของหรือผู้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในฐานะผู้อยู่อาศัย ผู้ประกอบอาชีพ และผู้ที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับพื้นที่มาอย่างยาวนาน

ปรีชมาศ สัญชาชนนท์ (2554) สะท้อนให้เห็นองค์ประกอบของผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชน ซึ่งเป็นแนวคิดเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย คนในชุมชนหรือผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่ได้รับผลกระทบโดยตรง สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา กลุ่มคนต่าง ๆ ภายในชุมชน และภาคเอกชนในชุมชนที่สนับสนุนทุนทรัพย์และมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของคนในชุมชนในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

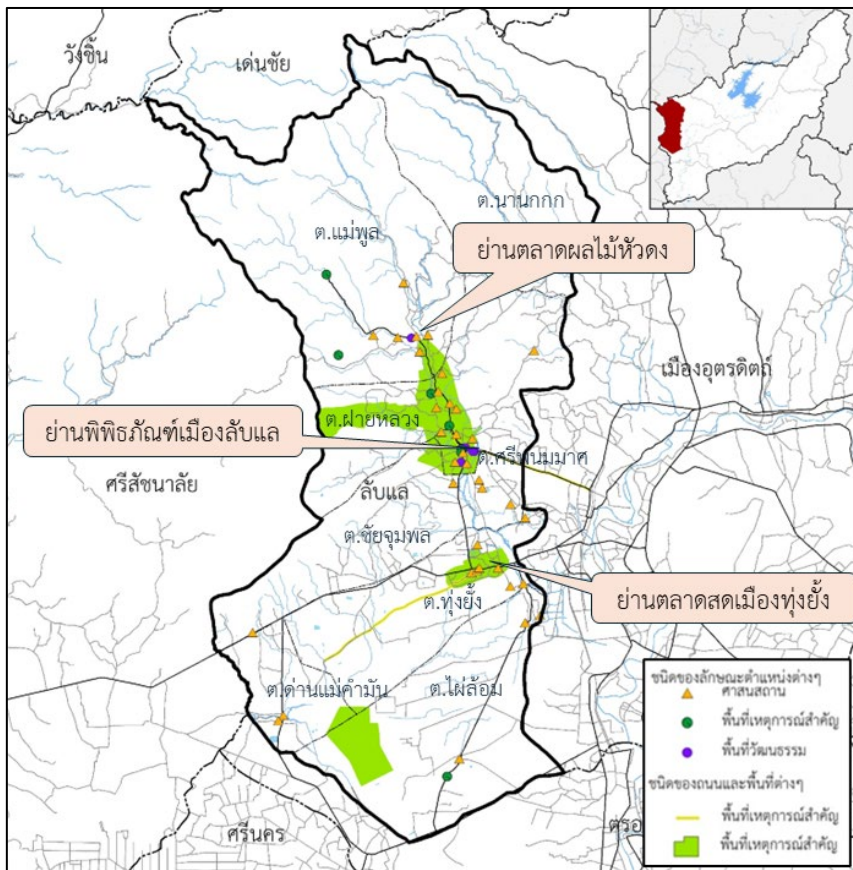
ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ กลุ่มคนภายใน หมายถึง คนภายในย่านชุมชนนั้น ๆ ซึ่งเป็นเจ้าของหรือผู้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมโดยตรง มีความเกี่ยวข้องผูกพันกับพื้นที่ ซึ่งเป็นเจ้าของหรือผู้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในฐานะผู้อยู่อาศัย ผู้ประกอบอาชีพ และผู้ที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับพื้นที่มาอย่างยาวนาน ประกอบด้วย คนในชุมชนหรือผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่ได้รับผลกระทบโดยตรง สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา กลุ่มคนต่าง ๆ ภายในชุมชน และภาคเอกชนในชุมชนที่สนับสนุนทุนทรัพย์และมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ (ดนัย นิลสกุล, 2560; ปรีชมาศ สัญชาชนนท์, 2554)

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่าในการศึกษาประสบการณ์การรับรู้มรดกทางวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีมรดกทางวัฒนธรรมและองค์ประกอบเมืองที่แสดงถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ จะเริ่มจากความเข้าใจพื้นฐานเรื่องกระบวนการรับรู้ความรู้สึกและการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ การมองเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น สัมผัส และรับรส ซึ่งเป็นกระบวนการรับรู้เบื้องต้นที่นำไปสู่การตีความหมายและทำความเข้าใจสิ่งแวดล้อมโดยมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และแสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชน องค์ประกอบทางวัฒนธรรมเหล่านี้สามารถสร้างประสบการณ์การรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสทำให้เกิดความเข้าใจ ชาบซึ้ง และเห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม การรับรู้จะขึ้นอยู่กับปัจจัยของสิ่งเร้าตัวผู้รับรู้ และบริบทแวดล้อมด้วย ทั้งนี้ ประสบการณ์การรับรู้เหล่านี้เป็นภาพแทนการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสที่สามารถนำไปสู่ความทรงจำร่วมของคนในชุมชน เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน และสืบทอดเรื่องราวต่อไปในอนาคต โดยกลุ่มคนภายในจะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่า

วิธีการศึกษา

ในการศึกษานี้เป็นการสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถานที่ แนวทางการศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมระหว่างระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อตีความหมายและอธิบายผล ร่วมกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณที่เป็นการจัดกลุ่มตัวแปรหรือปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ว่ามีวัฒนธรรมหรือพื้นที่กิจกรรมทางวัฒนธรรมอยู่ในพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยดำเนินการวิจัย ดังนี้

ประสบการณ์และปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสในย่านเมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล
 ธเนศ ปัญญาดี นพดล ตั้งสกุล และ ปัทมพร วงศ์วิริยะ

ภาพที่ 2 พื้นที่ศึกษาอำเภอลี้แล จังหวัดอุดรดิตถ์ และมรดกทางวัฒนธรรม

1. จากการศึกษาบริบทของเมืองเก่า ซึ่งเป็นพื้นที่ที่แสดงพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานที่ต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้จำแนกเมืองเก่าเป็น 3 กลุ่ม การศึกษานี้มุ่งเน้นกลุ่มที่ 3 คือเมืองเก่าขนาดเล็กระดับตำบลหรืออำเภอ ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างชุมชนกับบริบทสภาพแวดล้อม และยังไม่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาภายนอกมากนัก ทำให้ยังคงรักษาสภาพ กิจกรรม และวิถีชีวิตดั้งเดิมไว้ได้ เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นตัวแทนเมืองเก่ากลุ่มที่ 3 ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ธนศ ปัญญาดี (2559) และการสำรวจเพิ่มเติม พบว่า วัฒนธรรมที่จับต้องได้ วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และพื้นที่กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของย่านเมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล ได้จำนวน 68 วัฒนธรรม แบ่งเป็น (1) วรรณกรรมพื้นบ้าน 5 เรื่อง (2) แนวปฏิบัติทางสังคมพิธีกรรมและงานเทศกาลต่าง ๆ 11 เทศกาล (3) ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล 4 เรื่อง (4) งานช่างฝีมือดั้งเดิม 5 งาน (5) พื้นที่กิจกรรมทางวัฒนธรรมด้านศาสนสถาน 25 แห่ง (6) พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญ ประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญและเรื่องเล่าหรือนิทานพื้นบ้าน 16 แห่ง และ (7) พื้นที่กิจกรรมทางวัฒนธรรมและลานกิจกรรมอื่น ๆ 2 แห่ง พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานมีความต่อเนื่องและหลากหลายจากการผสมผสานของ 4 ชนดิพันธุ์หลัก ได้แก่ คนยวน (ไทยเหนือ) คนไทยสุโขทัย คนไทยภาคกลาง และคนจีน ที่หลอมรวมกันจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของย่านเมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแลในปัจจุบัน

2. กลุ่มตัวอย่าง

2.1 ประชากร คือ บุคคลอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไปที่มีประสบการณ์และความเกี่ยวข้องกับพื้นที่อำเภอลับแลในรูปแบบต่าง ๆ ประกอบด้วย ผู้ที่พักอาศัยในพื้นที่ ผู้ที่เข้ามาทำงานประจำ ผู้ที่มาท่องเที่ยวหรือพักผ่อน หรือเป็นผู้ที่ใช้เส้นทางสัญจรผ่านพื้นที่เป็นประจำ

2.2 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถานที่เป็นแนวทางการศึกษาทางทัศนคติของคนจึงไม่ใช้การวัดเชิงปริมาณโดยตรง และจากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับประสบการณ์การรับรู้ความรู้สึกมีการใช้กลุ่มตัวอย่างที่กระจายตัวระหว่าง 50-400 คน หรือเฉลี่ย 200 คน ดังนั้น การศึกษานี้จึงใช้การกำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่างต่อจำนวนตัวแปร (Subject-to-Variable Ratio) ซึ่งกำหนดให้มีกลุ่มตัวอย่างไม่น้อยกว่า 20 เท่าของจำนวนข้อคำถาม และขนาดกลุ่มตัวอย่างขั้นต่ำ 200 คน (ทัศนาวลัย ตันติเอกรัตน์ และชฎาวรรณ ศิริจารกุล, 2565) ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างในการวิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกกับพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล จำนวน 204 คน

2.3 วิธีการสุ่มตัวอย่าง ใช้การสุ่มแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็น เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงโดยเป็นบุคคลที่มีลักษณะจำเพาะ คือ ผู้ที่อายุ 18 ปีขึ้นไปที่อยู่อาศัยในพื้นที่อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ มีประสบการณ์และเกี่ยวข้องกับพื้นที่ย่านตลาดผลไม้หัวดง ย่านพิพิธภัณฑสถานเมืองลับแล และย่านตลาดสดเมืองทุ่งยั้ง เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างประชากรมีการกระจายตัวที่หลากหลายและครอบคลุมพื้นที่ศึกษาได้ทั้งหมด และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษาการรับรู้ของ "คนในพื้นที่" ที่มีประสบการณ์และความผูกพันกับสถานที่

3. การศึกษาประสบการณ์และการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสที่มีต่อวัฒนธรรม เป็นการรวบรวมข้อมูลที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับทฤษฎีและแนวคิดการอนุรักษ์วัฒนธรรม วัฒนธรรมท้องถิ่น ประสบการณ์การรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส และสำนึกของคนในพื้นที่ เพื่ออธิบายถึงการรับรู้วัฒนธรรมและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมด้วยประสาทสัมผัส และหาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสที่มีต่อวัฒนธรรมที่สะท้อนความเป็นพื้นที่เมืองเก่า และนำเสนอการวิเคราะห์โดยใช้วิธีการพรรณนาอธิบายข้อมูลคุณลักษณะหรือรายละเอียดและนิยามความหมาย

4. การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory Factor Analysis: EFA) เพื่อจัดกลุ่มตัวแปรหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสที่มีต่อวัฒนธรรมที่สะท้อนความเป็นพื้นที่เมืองเก่า โดยใช้ชุดคำถามในแบบสอบถาม 2 ส่วนหลัก ส่วนแรกเป็นการวัดการรับรู้มรดกวัฒนธรรมด้วยแบบสอบถามรายการ (Checklist) และคำถามปลายเปิด (Open-end) ให้ผู้ตอบระบุรับรู้แต่ละรายการผ่านประสาทสัมผัสใด (การมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรับรส การสัมผัส) โดยเลือกได้หลายประสาทสัมผัส แสดงถึงการรับรู้แบบองค์รวมที่ประสาทสัมผัสหลายด้านทำงานร่วมกัน ส่วนที่สองวัดความสำคัญของปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ 20 ตัวแปร แบ่งเป็นปัจจัยทางกายภาพ 5 ตัวแปร (ธรรมชาติของสิ่งเร้า ประสิทธิภาพของอวัยวะรับสัมผัส บทบาทและความสำคัญของสิ่งเร้า ศักยภาพการดำรงอยู่ของสิ่งเร้า และอื่น ๆ) และปัจจัยด้านประสบการณ์ส่วนบุคคลและสังคม 16 ตัวแปร (เพศ อายุ สถานภาพ ในครอบครัว อาชีพ สภาวะทางอารมณ์ ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ การจัดหมวดหมู่การรับรู้ การคงที่ของการรับรู้ ระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ ประสบการณ์เดิม/ภูมิหลัง วิถีชีวิต ค่านิยมส่วนบุคคล ความสนใจในการเลือกรับรู้/แรงจูงใจ ระดับการปรับตัวของบุคคล ความคาดหวัง และความต่างของช่วงเวลา) โดยใช้ Likert Scale 5 ระดับ (0-4 คะแนน)

วิเคราะห์ EFA ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการรับรู้กับปัจจัยที่มีอิทธิพล จัดกลุ่มตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสที่มีต่อวัฒนธรรมที่สะท้อนความเป็นพื้นที่เมืองเก่า กำหนดชื่อกลุ่มและนิยาม

5. สรุปผลการศึกษาโดยอธิบายผลร่วมกับข้อมูลเพื่ออธิบายการรับรู้วัฒนธรรมและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมด้วยประสาทสัมผัส และแสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสที่มีต่อวัฒนธรรมที่สะท้อนความเป็นพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล

ผลการศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์การรับรู้เมืองเก่าด้วยประสาทสัมผัสที่มีผลต่อองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการรับรู้และช่วยทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้กับการให้ความหมายทางวัฒนธรรมประกอบด้วย 20 ตัวแปร ได้แก่ 1) ธรรมชาติของสิ่งเร้า (วัตถุ หรือสถานที่ หรือกิจกรรม) เช่น ขนาด รูปลักษณ์/รูปร่าง สี วัสดุ ผิวสัมผัส กลิ่น รสชาติ เสียง อุณหภูมิ และความชัดเจนของสิ่งเร้า เป็นต้น 2) ประสิทธิภาพของอวัยวะรับสิ่งเร้า 3) บทบาทและความสำคัญของสิ่งเร้า 4) ศักยภาพการดำรงอยู่ของสิ่งเร้า 5) เพศ 6) อายุ 7) สถานภาพในครอบครัว 8) อาชีพ 9) สถานะทางอารมณ์ 10) ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 11) การจัดหมวดหมู่การรับรู้ (การรับรู้ภาพและพื้น การจัดกลุ่ม การพรางตัว ภาพติดตา สภาพการณ์รอบ ๆ การตัดกัน) 12) การคงที่ของการรับรู้ (ความดัง/ความชัดเจน) 13) ระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ 14) ประสบการณ์เดิม/ภูมิหลัง 15) วิถีชีวิต 16) ค่านิยมส่วนบุคคล (รวมถึงปัจจัยด้านการเมือง) 17) ความสนใจในการเลือกรับรู้/แรงจูงใจ 18) ระดับการปรับตัวของบุคคล 19) ความคาดหวัง และ 20) ความแตกต่างของช่วงเวลา ซึ่งเมื่อนำมาการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory factor analysis) เพื่อจัดกลุ่มปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการรับรู้ย่านเมืองเก่าได้ผลการวิเคราะห์ดังนี้

(1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบคำถามจำนวน 204 คน มีดังนี้ เพศ ชาย 47% หญิง 51% ไม่ระบุเพศ 2% อายุอยู่ระหว่าง 18-89 ปี แบ่งเป็น 18-20 ปี 13%, 21-30 ปี 35%, 31-40 ปี 17%, 41-50 ปี 16%, 51-60 ปี 11%, 60 ปีขึ้นไป 8% ประกอบอาชีพ รับจ้างอิสระ 29%, นักเรียน/นักศึกษา 23%, ธุรกิจส่วนตัว 14%, เกษตรกร 14%, ข้าราชการ/พนักงานราชการ/รัฐวิสาหกิจ 12%, พนักงานบริษัท 5%, อื่น ๆ 3% สำหรับที่อยู่อาศัยปัจจุบัน ผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมดอยู่ในจังหวัดอุตรดิตถ์ อาศัยอยู่ในอำเภอลับแล 86%, อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ 6%, อื่น ๆ 8%

(2) ทุกคนมีประสบการณ์หลากหลายกับพื้นที่ โดย 196 คนเคยพักอาศัย (ส่วนใหญ่อยู่มากกว่า 20 ปี), 193 คนเคยทำงาน (ส่วนใหญ่ทำงานประจำ 5 วันต่อสัปดาห์), 198 คนเคยท่องเที่ยว (1-5 ครั้งต่อปี) และ 201 คนใช้เป็นทางผ่าน (4-5 วันต่อสัปดาห์) ตำบลศรีพนมมาศเป็นพื้นที่ที่มีประสบการณ์ร่วมสูงสุดในทุกมิติ เนื่องจากเป็นศูนย์กลางการบริการและแหล่งงานของอำเภอ รองลงมาคือตำบลแม่พูลที่มีน้ำตกแม่พูลและสวนผลไม้ (ทุเรียน กล้วย กล้วย กล้วย) เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ ส่วนตำบลทุ่งยั้งและไผ่ล้อมเป็นศูนย์กลางรองและพื้นที่เกษตรกรรมหลัก ตำบลอื่น ๆ ได้แก่ นานกกก ฝ่ายหลวง ชัยภูมิพล และด่านแม่คำมัน มีบทบาทในระดับรอง ลักษณะประสบการณ์ที่หลากหลายนี้สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแลไม่ได้เป็นเพียงแหล่งท่องเที่ยว แต่เป็นพื้นที่ที่มีชีวิต มีการใช้งานในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง ทั้งการอยู่อาศัย การทำงาน และการเดินทาง ซึ่งความคุ้นเคยและความผูกพันที่ต่างกันนี้ย่อมส่งผลต่อการรับรู้มรดกทางวัฒนธรรมผ่านประสาทสัมผัสที่ต่างกันด้วย

สำหรับผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (EFA) ใช้โปรแกรม SPSS Statistics ดำเนินการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจด้วยวิธี Principal Component Analysis (PCA) และหมุนแกนแบบ Varimax with Kaiser Normalization เพื่อให้องค์ประกอบมีความชัดเจนและตีความได้ง่าย การทดสอบความเหมาะสมของข้อมูลใช้ Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Measure of Sampling Adequacy ซึ่งต้องมีค่ามากกว่า 0.5 และ Bartlett's Test of Sphericity ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 การคัดเลือกจำนวนองค์ประกอบใช้เกณฑ์ Eigenvalue มากกว่า 1 (Kaiser's criterion) ร่วมกับการพิจารณา Scree Plot เพื่อยืนยันจุดที่เหมาะสมในการตัดองค์ประกอบ ตัวแปรที่นำมาจัดกลุ่มต้องมีค่า Factor Loading ไม่ต่ำกว่า 0.30 และไม่มี cross-loading (ตัวแปรที่มีค่า loading สูงในหลายองค์ประกอบ) การตรวจสอบความเชื่อมั่นภายในของแต่ละองค์ประกอบใช้ค่า Cronbach's Alpha ซึ่งควรมีค่าไม่ต่ำกว่า 0.70 ผลการวิเคราะห์พบค่า KMO = 0.907 (ระดับดีเยี่ยม) Bartlett's Test มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สะท้อนให้เห็นว่าข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์ มีความเหมาะสมสามารถนำมาวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจได้ และค่าร้อยละของความแปรปรวนสะสม มีค่า 75.704 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ยอมรับได้ (60%) จึงได้้องค์ประกอบ 4 องค์ประกอบ นำมาสรุปได้ดังตารางที่ 1 มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 สรุปผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ

ชื่อองค์ประกอบ	นิยาม	ตัวแปร	ค่าน้ำหนัก องค์ประกอบ	ความสัมพันธ์ กับองค์ประกอบ
1.ปัจจัยด้านลักษณะเฉพาะ ของสิ่งเร้า	คุณลักษณะจำเพาะ ของสิ่งเร้า	ประสิทธิภาพของอวัยวะรับสัมผัส	.896	สูง
		บทบาทและความสำคัญของสิ่งเร้า	.876	สูง
		ศักยภาพการดำรงอยู่ของสิ่งเร้า	.875	สูง
		ธรรมชาติของสิ่งเร้า	.873	สูง
2.ปัจจัยด้านลักษณะ ส่วนบุคคล	คุณลักษณะส่วนตัว ของกลุ่มตัวอย่าง	สถานภาพในครอบครัว	.857	สูง
		เพศ	.815	สูง
		อาชีพ	.769	สูง
		อายุ	.751	สูง
		สภาวะทางอารมณ์	.751	สูง
		ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	.603	ปานกลาง
		การจัดหมวดหมู่การรับรู้	.567	ปานกลาง
3.ปัจจัยด้านความสัมพันธ์	ความผูกพันต่อ สิ่งเร้าและสภาพ แวดล้อม	ประสบการณ์เดิม/ภูมิหลัง	.806	สูง
		วิถีชีวิต	.736	สูง
		ระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่	.700	สูง
		การคงที่ของการรับรู้	.694	ปานกลาง
4.ปัจจัยด้านความต้องการ	ความต้องการ ทางจิตใจที่ถูก กำหนดและควบคุม โดยแรงจูงใจ	ความต่างของช่วงเวลา	.790	สูง
		ระดับการปรับตัวของบุคคล	.775	สูง
		ความคาดหวัง	.759	สูง
		ความสนใจในการเลือกรับรู้/แรงจูงใจ	.676	ปานกลาง
		ค่านิยมส่วนบุคคล	.623	ปานกลาง

องค์ประกอบที่ 1: ปัจจัยด้านลักษณะเฉพาะของสิ่งเร้า หมายถึง คุณลักษณะจำเพาะของวัฒนธรรมหรือองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่ถูกรับรู้ ซึ่งมีผลต่อการดึงดูดความสนใจและการตีความของผู้รับรู้ที่มีต่อวัฒนธรรมนั้น โดยตัวแปรมีความสัมพันธ์สูงกับองค์ประกอบทั้งหมด ประกอบด้วย ประสิทธิภาพของอวัยวะรับสัมผัส (.896) บทบาทและความสำคัญของสิ่งเร้า (.876) ศักยภาพการดำรงอยู่ของสิ่งเร้า (.875) และธรรมชาติของสิ่งเร้าหรือคุณสมบัติของสิ่งเร้าเอง เช่น ความเข้ม สี สัน เป็นต้น (.873)

องค์ประกอบที่ 2: ปัจจัยด้านลักษณะส่วนบุคคล หมายถึง คุณลักษณะส่วนตัวของกลุ่มตัวอย่าง เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล ซึ่งมีอิทธิพลต่อการรับรู้และตีความหมายสิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยมีตัวแปร คือ 1) ตัวแปรมีความสัมพันธ์สูงกับองค์ประกอบ (≥ 0.7) ได้แก่ สถานภาพในครอบครัว (.857) เพศ (.815) อาชีพ (.769) อายุ (.751) สภาวะทางอารมณ์ (.751) และ 2) มีความสัมพันธ์ที่ปานกลางกับองค์ประกอบ ($\geq 0.50 - < 0.70$) ได้แก่ ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (.603) และการจัดหมวดหมู่การรับรู้ (.567)

องค์ประกอบที่ 3: ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ หมายถึง ความผูกพันของกลุ่มตัวอย่างต่อสิ่งเร้าและสภาพแวดล้อม เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความผูกพันหรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้รับรู้กับวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ซึ่งความสัมพันธ์นี้มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการให้ความหมายของบุคคลที่มีต่อวัฒนธรรมและองค์ประกอบของวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อม โดยมีตัวแปร คือ 1) ตัวแปรมีความสัมพันธ์สูงกับองค์ประกอบ (≥ 0.7) ได้แก่ ประสบการณ์เดิม/ภูมิหลัง (.806) วิถีชีวิต (.736) ระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ (.700) และ 2) มีความสัมพันธ์ที่ปานกลางกับองค์ประกอบ ($\geq 0.50 - < 0.70$) ได้แก่ การคงที่ของการรับรู้ (.694)

องค์ประกอบที่ 4: ปัจจัยด้านความต้องการ หมายถึง ความต้องการทางจิตใจที่ถูกกำหนดและควบคุมโดยแรงจูงใจ เป็นแรงผลักดันหรือแรงจูงใจภายในจิตใจของแต่ละบุคคล ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางและการเลือกให้ความสนใจต่อการรับรู้วัฒนธรรมและสิ่งต่าง ๆ โดยมีตัวแปร คือ 1) ตัวแปรมีความสัมพันธ์สูงกับองค์ประกอบ (≥ 0.7) ได้แก่ ความต่างของเวลาหรือการรับรู้ที่มีความแตกต่างกันตามช่วงเวลาที่แตกต่างกัน (.790) ระดับการปรับตัวของบุคคล (.775) ความคาดหวัง (.759) และ 2) มีความสัมพันธ์ที่ปานกลางกับองค์ประกอบ ($\geq 0.50 - < 0.70$) ได้แก่ ความสนใจในการเลือกรับรู้/แรงจูงใจ (.676) และค่านิยมส่วนบุคคล (.623)

การสรุปผลและอภิปรายผล

จากการทบทวนวรรณกรรมแสดงให้เห็นว่าประสาทสัมผัสทั้ง 5 มีบทบาทสำคัญในการรับรู้มรดกทางวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล โดยการมองเห็นรับรู้องค์ประกอบทางกายภาพ สี รูปลักษณ์ วัสดุ ก่อให้เกิดความทรงจำและปฏิกิริยาทางอารมณ์ต่อสถานที่ การรับกลิ่นทั้งกลิ่นหอม กลิ่นเฉพาะ กลิ่นคั่งคั่งของบรรยากาศ ช่วยสร้างความทรงจำและเชื่อมโยงอารมณ์กับสถานที่ การรับรสจากอาหารและเครื่องดื่มท้องถิ่นสะท้อนวัฒนธรรมการกิน ภูมิปัญญาและประเพณี สร้างความเชื่อมโยงกับเรื่องราวของสถานที่ การได้ยินเสียงดนตรี ภาษา สำเนียง เสียงพิธีกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทำให้รับรู้อัตลักษณ์ท้องถิ่น และการสัมผัสองค์ประกอบทางกายภาพ วัสดุ พื้นผิว อุณหภูมิ ช่วยให้เข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์และสังคมวัฒนธรรม สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถานที่ ประสาทสัมผัสทั้ง 5 นี้ทำงานร่วมกันในการสร้างประสบการณ์การรับรู้ที่สมบูรณ์ ทำให้ผู้คนเข้าใจ เห็นคุณค่า และเกิดความผูกพันกับมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแลได้อย่างลึกซึ้ง

จากการศึกษาประสบการณ์และปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสในพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีประสบการณ์หลากหลายในพื้นที่ ทั้งการพักอาศัย การทำงาน การท่องเที่ยว และการใช้เป็นทางผ่าน สะท้อนความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ที่ผู้คนมีต่อพื้นที่ ซึ่งเสริมความหลากหลายของมุมมองในการศึกษาผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (EFA) แสดงความเหมาะสมของข้อมูลด้วยค่า $KMO = 0.907$ และ Bartlett's Test of Sphericity ที่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) สามารถจัดกลุ่มได้ 4 องค์ประกอบหลักที่อธิบายความแปรปรวนรวม 75.704% สูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน 60% อย่างมาก แสดงถึงประสิทธิภาพของชุดตัวแปรที่ได้รับการสกัดสามารถอธิบายความแปรปรวนของข้อมูลรวมได้ในระดับที่ดีมาก ซึ่งสะท้อนว่าองค์ประกอบทั้ง 4 ที่สกัดออกมาสามารถครอบคลุมพฤติกรรมหรือการรับรู้ของกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล ได้อย่างครอบคลุมและมีประสิทธิภาพในการแทนค่าข้อมูลที่มีความหลากหลาย การเลือกองค์ประกอบโดยใช้เกณฑ์ค่า Eigenvalue > 1 เป็นหลักการตามแนวคิดของ Kaiser Criterion ซึ่งแสดงว่าแต่ละองค์ประกอบที่คงไว้มีพลังในการอธิบายข้อมูลมากกว่าหนึ่งตัวแปรจริง (latent factor) ดังนั้น ทั้ง 4 องค์ประกอบมีความสำคัญในการอธิบายพฤติกรรมที่แท้จริงของกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล ไม่ใช่เพียงการเกิดขึ้นแบบสุ่มหรือจากความคลาดเคลื่อน และทุกตัวแปรมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบเกิน 0.5 โดย 17 จาก 20 ตัวแปร มีค่า ≥ 0.7 บ่งชี้ความแข็งแกร่งของโมเดลที่แสดงความเป็นเอกภาพสูงภายในกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่ม "ลักษณะเฉพาะของสิ่งเร้า" ที่มีค่า 0.873-0.896 แสดงถึงความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นอย่างยิ่งกับองค์ประกอบหลัก สะท้อนว่าคุณลักษณะทางกายภาพและประสาทสัมผัสของพื้นที่เมืองเก่า เช่น รูปแบบสถาปัตยกรรม กลิ่น เสียง และบรรยากาศ มีอิทธิพลชัดเจนและสม่ำเสมอต่อการรับรู้ของผู้คน และกลุ่ม "ลักษณะส่วนบุคคล" ที่มีค่า 0.567-0.857" ที่ไม่มีช่วงค่ากว้างแต่ยังอยู่ในเกณฑ์ดี สะท้อนความหลากหลายของปัจจัยส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ ความคุ้นเคย อายุ อาชีพ หรือความถนัดในการใช้พื้นที่ ซึ่งแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ค่าน้ำหนักที่สูงของทั้งสองกลุ่มยืนยันประสิทธิภาพของโมเดลในการอธิบายการรับรู้โดยเฉพาะอิทธิพลที่เด่นชัดของสิ่งเร้าทางกายภาพที่สร้างความประทับใจร่วมกันในกลุ่มผู้ใช้พื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล โดยแต่ละองค์ประกอบมีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล ดังนี้

1) ปัจจัยด้านลักษณะเฉพาะของสิ่งเร้า มีค่าน้ำหนักสูงที่สุดทุกตัวแปร (0.873-0.896) ประกอบด้วย ธรรมชาติของสิ่งเร้า ประสิทธิภาพของอวัยวะรับสัมผัส บทบาทและความสำคัญของสิ่งเร้า และศักยภาพการดำรงอยู่ของสิ่งเร้า ซึ่งทุกตัวแปรมีค่า Factor Loading ใกล้เคียงกันมากแสดงถึงความสม่ำเสมอและมีความเป็นเอกภาพสูง (ช่วงแคบเพียง 0.023) องค์ประกอบทางกายภาพในพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแลถูกรับรู้อย่างสอดคล้องกันในทุกมิติ สอดคล้องกับแนวคิดของ Pallasmaa (2012) ที่ระบุว่าคุณสมบัติทางกายภาพเป็นตัวกระตุ้นหลักของประสาทสัมผัส โดยเฉพาะประสิทธิภาพของอวัยวะรับสัมผัสมีค่าสูงสุด (0.896) อาจสะท้อนว่าในบริบทเมืองเก่าที่มีสิ่งเร้าหลากหลาย ความสามารถในการรับรู้ของแต่ละบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ยืนยันทฤษฎีการรับรู้โดยตรงของ Gibson (1979) องค์ประกอบนี้สัมพันธ์กับมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแลที่มีความหลากหลาย ทั้งมรดกที่จับต้องได้ (โบราณสถาน 15 แห่ง วัด 23 แห่ง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น) และมรดกที่จับต้องไม่ได้ (วรรณกรรมพื้นบ้าน 5 เรื่อง ประเพณีพิธีกรรม 21 รายการ งานช่างฝีมือดั้งเดิม 5 ประเภท) สอดคล้องกับ Zainol (2014) ที่พบว่าความหลากหลายของสิ่งเร้าทางประสาทสัมผัสในย่านประวัติศาสตร์สร้างประสบการณ์ที่น่าจดจำ

2) ปัจจัยด้านลักษณะส่วนบุคคล ประกอบด้วยเพศ อายุ สถานภาพในครอบครัว อาชีพ สภาวะทางอารมณ์ ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และการจัดหมวดหมู่การรับรู้ เป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวที่ส่งผลต่อการรับรู้และตีความวัฒนธรรมแตกต่างกัน ซึ่งแต่ละตัวแปรมีช่วงค่า Factor Loading กว้างที่สุด (มีความแตกต่างถึง 0.290) บ่งชี้ถึงความหลากหลายของอิทธิพล โดยสถานภาพในครอบครัว (0.857) และเพศ (0.815) มีอิทธิพลสูงกว่าการจัดหมวดหมู่การรับรู้ (0.567) อย่างชัดเจน สะท้อนว่าบทบาททางสังคม (สถานภาพครอบครัว, เพศ, อาชีพ) มีน้ำหนักมากกว่ากระบวนการทางปัญญาในการรับรู้มรดกวัฒนธรรม บทบาททางสังคมวัฒนธรรมจึงเป็นตัวกำหนดการรับรู้วัฒนธรรมและสอดคล้องกับ Abd Rahman (2018) ที่ระบุว่าปัจจัยส่วนบุคคลเป็นตัวกรองสำคัญในการรับรู้มรดกทางวัฒนธรรมในบริบทเมืองทุ่งยั้ง-ลับแล ที่มีประชากรหลากหลายชาติพันธุ์ (ไทยยวน ไทยสุโขทัย ไทยภาคกลาง จีน) ความแตกต่างด้านภูมิหลังส่วนบุคคลจึงมีผลต่อการรับรู้และให้ความหมายกับมรดกทางวัฒนธรรม การทำความเข้าใจความหลากหลายของลักษณะส่วนบุคคลจึงสำคัญต่อการศึกษารับรู้ของคนในสังคมที่มีความซับซ้อนทางวัฒนธรรม ข้อสังเกตอีกหนึ่งประการคือผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (0.603) อยู่ในระดับปานกลาง อาจแสดงว่าการรับรู้มรดกวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ไม่ได้ถูกขับเคลื่อนโดยแรงจูงใจเชิงผลประโยชน์เป็นหลัก

3) ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ ประกอบด้วยการคงที่ของการรับรู้ ระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ ประสบการณ์เดิม/ภูมิหลัง และวิถีชีวิต เป็นปัจจัยที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ต่อเนื่องกับวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมสร้างความคุ้นเคยและการรับรู้เชิงลึก ตัวแปรมีช่วงค่า Factor Loading แคบปานกลาง (ความแตกต่าง 0.112) โดยประสบการณ์เดิม/ภูมิหลัง (0.806) มีค่าสูงสุด สะท้อนบทบาทของ "ความทรงจำร่วม" สอดคล้องกับแนวคิดความทรงจำร่วมของ Halbwachs (1992) และ ดนัย นิลสกุล (2560) ที่ระบุว่าประสบการณ์ร่วมและการถ่ายทอดระหว่างรุ่นเป็นกลไกธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม ระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ (0.700) และวิถีชีวิต (0.736) สะท้อนความผูกพันจากปฏิสัมพันธ์ต่อเนื่อง ในบริบทเมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแลที่มีการอพยพ 4 ยุค ทำให้เกิดการผสมผสานวัฒนธรรมและสืบทอดภูมิปัญญาผ่านความสัมพันธ์ทางสังคม และการคงที่ของการรับรู้ (0.694) มีค่าต่ำสุดแต่ยังอยู่ในระดับดี อาจหมายถึงการรับรู้มรดกทางวัฒนธรรมมีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ตามบริบท ปัจจัยด้านความสัมพันธ์นี้จึงสำคัญต่อการสืบทอดวัฒนธรรมและถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างรุ่น

4) ปัจจัยด้านความต้องการ ประกอบด้วยค่านิยมส่วนบุคคล ความสนใจในการเลือกรับรู้/แรงจูงใจ ระดับการปรับตัว ความคาดหวัง และความต่างของช่วงเวลา เป็นแรงขับเคลื่อนที่เกิดจากทัศนคติและมีอิทธิพลต่อการเลือกรับรู้และตีความมรดกทางวัฒนธรรม โดยความต่างของเวลา (0.790) มีค่าสูงสุด สะท้อนมิติเวลาในการรับรู้สภาพแวดล้อม สอดคล้องกับเมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแลที่มีเทศกาลประเพณี 21 รายการตลอดปี ทำให้การรับรู้แตกต่างตามช่วงเวลา ระดับการปรับตัว (0.775) และความคาดหวัง (0.759) สอดคล้องกับ Abd Rahman et al. (2018) ที่พบว่าความคุ้นเคย ความผูกพัน และความคาดหวังมีอิทธิพลต่อการรับรู้คุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม สำหรับค่านิยมส่วนบุคคล (0.623) มีค่าต่ำสุด อาจสะท้อนว่าการรับรู้มรดกวัฒนธรรมในชุมชนนี้มีลักษณะเป็น "การรับรู้ร่วม" มากกว่าการตีความส่วนบุคคล ซึ่งปัจจัยด้านความต้องการนี้สะท้อนให้เห็นว่าคนในพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานมีความผูกพันกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา การทำความเข้าใจปัจจัยด้านความต้องการจึงสำคัญต่อการศึกษาพฤติกรรมรับรู้และการธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม

ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจแสดงความซับซ้อนของการรับรู้มรดกทางวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแลผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัย 4 ด้านกับประสาทสัมผัสทั้ง 5 โดยปัจจัยด้านลักษณะเฉพาะของสิ่งเร้ามีค่า Factor Loading สูงและสม่ำเสมอที่สุด เชื่อมโยงโดยตรงกับการมองเห็นสถาปัตยกรรม การรับกลิ่นบรรยากาศ การได้ยินเสียงพิธีกรรม การรับรสอาหารท้องถิ่น และการสัมผัสพื้นผิววัสดุ โดยประสิทธิภาพของอวัยวะรับสัมผัสกำหนดความชัดเจนในการรับรู้ ปัจจัยด้านลักษณะส่วนบุคคลทำให้ผู้สูงอายุรับรู้กลิ่นและเสียงคุ้นเคยได้ลึกซึ้งกว่า ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ช่วยให้ผู้อยู่อาศัยนานแยกแยะรายละเอียด เช่น กลิ่นธูปจากวัดต่าง ๆ หรือรสชาติอาหารตามฤดูกาล ปัจจัยด้านความต้องการกำหนดการเลือกรับรู้ โดยนักท่องเที่ยวสนใจภาพและเสียงแปลกใหม่ ขณะที่คนท้องถิ่นให้ความสำคัญกับกลิ่นและรสชาติที่เชื่อมโยงความทรงจำ การประสานของปัจจัยทั้งหมดสร้างประสบการณ์การรับรู้ที่สมบูรณ์และเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละบุคคล และค่า KMO ที่ 0.907 และความแปรปรวนสะสมร้อยละ 75.704 ยืนยันความน่าเชื่อถือของเครื่องมือวิจัย ทำให้ผลการวิเคราะห์มีความแม่นยำสำหรับการวางแผนเชิงวัฒนธรรม แนวทางการวางแผนควรคำนึงถึงความหลากหลายของการรับรู้ตามปัจจัยส่วนบุคคลในการออกแบบกิจกรรม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนที่มีความผูกพันกับพื้นที่มายาวนาน จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับช่วงเวลาและวิถีชีวิตชุมชน และให้ความสำคัญสูงสุดกับการอนุรักษ์ลักษณะทางกายภาพที่กระตุ้นประสาทสัมผัส ผลการศึกษานี้ขยายองค์ความรู้การรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสในบริบทการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไทย สามารถเป็นแนวทางสำหรับเมืองเก่ากลุ่มที่ 3 อื่นๆ สร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคน สังคม และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมผ่านมิติการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ครอบคลุมทุกมิติ และองค์ความรู้ที่ได้สามารถเป็นฐานสำหรับต่อยอดการวิจัยการศึกษาประสบการณ์การรับรู้เมืองเก่าและการจำแนกปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อพัฒนาตัวแปรและวิธีการวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การสร้างแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่บูรณาการการรับรู้คุณค่าผ่านประสาทสัมผัสให้เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของย่านเมืองเก่าแต่ละแห่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการศึกษาแสดงประเด็นที่น่าสนใจหลายประการ โดยเฉพาะการที่ปัจจัยด้านลักษณะเฉพาะของสิ่งเร้ามีค่า Factor Loading สูงสุด (0.873-0.896) ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดที่ว่าประสบการณ์และความคาดหวังควรมีอิทธิพลสูงสุดต่อการรับรู้ การที่ปัจจัยด้านความต้องการมีค่าต่ำกว่า (0.623-0.790) อาจสะท้อนว่าในบริบทมรดกวัฒนธรรมที่มีความเข้มข้นทางประสาทสัมผัส คนในพื้นที่อาจมีการรับรู้แบบอัตโนมัติที่ไม่ต้องอาศัยการตีความมากนัก นอกจากนี้ต่างจากการศึกษาในเมืองใหญ่ที่ปัจจัยส่วนบุคคลมีอิทธิพลสูงสุด แต่ในเมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแลปัจจัยส่วนบุคคลมีค่า Factor Loading ที่กว้าง (0.567-0.857) แสดงถึงบริบทชุมชนขนาดเล็กอาจทำให้ความแตกต่างของส่วนบุคคลมีผลน้อยลง และที่สำคัญคือความต่างของช่วงเวลามีค่า Loading สูง (0.790) ทั้งที่การศึกษาเป็นแบบเก็บข้อมูลครั้งเดียวไม่ได้เก็บข้อมูลซ้ำในช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งอาจหมายถึงผู้ตอบอาศัยความทรงจำมากกว่าประสบการณ์จริง อย่างไรก็ตามการศึกษานี้มีข้อจำกัดสำคัญคือขอบเขตจำกัดเฉพาะอำเภอลับแลที่มีลักษณะภูมิศาสตร์เฉพาะแบบเมืองในหุบเขา ผลการวิจัยอาจไม่สามารถใช้โดยตรงกับเมืองเก่าที่มีบริบทแตกต่างหรือเมืองเก่ากลุ่มที่ 3 แห่งอื่น และไม่ได้เปรียบเทียบเพื่อยืนยันว่าองค์ประกอบที่พบเป็นลักษณะร่วมหรือเฉพาะพื้นที่ การศึกษาไม่สามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงของการรับรู้ตามเวลาเนื่องจากระยะเวลาจำกัดและความหลากหลายของวัฒนธรรม ผลการวิจัยเหมาะสมกับเมืองเก่ากลุ่มที่ 3 ซึ่งเป็นเมืองขนาดเล็กที่ยังไม่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนามากนัก การนำไปใช้กับเมืองเก่ากลุ่มที่ 1-2 ที่มีความซับซ้อนสูงกว่าต้องมีการปรับใช้ และแม้ว่า EFA จะอธิบายความแปรปรวนได้ 75.704% แต่ยังมี 24.3%

ประสบการณ์และปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสในย่านเมืองเก่าทุ่งยั้ง-ลับแล
ธเนศ ปัญญาดี นพดล ตั้งสกุล และ ปัทมพร วงศ์วิริยะ

ที่อธิบายไม่ได้ ซึ่งอาจมีปัจจัยสำคัญที่ถูกมองข้าม เช่น ปัจจัยด้านเทคโนโลยี สื่อสังคมออนไลน์ อิทธิพลของการท่องเที่ยว และปัจจัยด้านนโยบายท้องถิ่น ข้อจำกัดเหล่านี้เปิดโอกาสให้งานวิจัยอนาคตพัฒนาต่อยอดโดยขยายขอบเขตการศึกษา และปรับปรุงระเบียบวิธีให้เหมาะสมกับบริบทไทยมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการรับรู้วัฒนธรรมด้วยประสาทสัมผัสในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า ควบคู่กับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อสร้างความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคน สังคม และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม รวมถึงการวางแผนอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าโดยคำนึงถึงคุณค่าและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส และทำให้การอนุรักษ์มีมิติที่ลึกซึ้งและตอบสนองการรับรู้ที่แท้จริงของผู้คนในพื้นที่ ซึ่งชุดคำถามที่ใช้ในแบบสอบถามเป็นแบบ Checklist ที่ครอบคลุมมรดกวัฒนธรรมทั้งหมดในย่านเมืองเก่า ทำให้แบบสอบถามมีความยาวมาก และการตอบอ้างอิงจากความทรงจำ อาจเกิดความเหนื่อยล้าของผู้ตอบแบบสอบถามที่ส่งผลต่อคุณภาพคำตอบในช่วงท้าย งานวิจัยในอนาคตควรพัฒนาเครื่องมือวัดเฉพาะ โดยเฉพาะการพัฒนาเครื่องมือประเมินการรับรู้ทางประสาทสัมผัสและการวัดการรับรู้ทั้ง 5 มิติ (Sensory Perception Scale) สำหรับมรดกวัฒนธรรมไทย ร่วมกับการวิเคราะห์ 4 องค์ประกอบหลักที่ค้นพบ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือมาตรฐานในการประเมินและวางแผนอนุรักษ์พื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมอื่น ๆ เสนอการวิจัยเชิงทดลองที่นำผู้เข้าร่วมไปสัมผัสมรดกจริงแล้ววัดการรับรู้ทันที รวมทั้งการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับเมืองเก่ากลุ่มที่ 3 แห่งอื่น เพื่อพัฒนาเครื่องมือให้เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ รักษาอัตลักษณ์และความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม และควรมีการติดตามหรือการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ตามฤดูกาลและเทศกาลในระยะยาว และพัฒนาแผนการอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าให้พร้อมปรับตัวรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างสมดุลและมีประสิทธิภาพ

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาประสบการณ์การรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสในพื้นที่เมืองเก่าทุ่งยั้ง – ลับแล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2538). *แนวทางการจัดการโบราณสถานในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมของโลก*. บริษัท สำนักพิมพ์สัมพันธ์ จำกัด.
- กรรณิการ์ ชมดี. (2524). *การประเมินคุณค่าทางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม*. (ม.ป.พ.).
- กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. (2561). *คู่มือการนำเสนอ แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก*. อี.ที.พัลลิกซ์ซิง. <https://www.onep.go.th/ebook/publications/guideline-book-world-heritage-resize.pdf>

- จิรพันธ์ ทองเจริญ. (2552). *การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนไทยใหญ่บ้านปางหมู จังหวัดแม่ฮ่องสอน* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chula Digiverse. <https://digiverse.chula.ac.th/Info/item/dc:52963>
- ซิลเวอร์แมน, อาร์. อี. (2518). *Psychology* [จิตวิทยาทั่วไป General Psychology] (พิมพ์ครั้งที่ 8). จามจุรีโปรดักท์.
- ดนัย นิลสกุล และนพดล ตั้งสกุล. (2560). *สำนึกในถิ่นที่น่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี. วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวิจัย, 16(1), 67-83.*
- ดนัย นิลสกุล. (2560). *ความผูกพันสถานที่และสำนึกในถิ่นที่น่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยขอนแก่น]. Khon Kaen University Intellectual Repository. <https://kkuir.kku.ac.th/jspui/handle/123456789/36032>
- เดิมศักดิ์ คพณนิช. (2546). *จิตวิทยาทั่วไป*. ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ทัศนาวลัย ดันติเอกรัตน์ และชฎาวรรณ ศิริจารุกุล. (2565). *การวิเคราะห์องค์ประกอบศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอาหารมรดกหมุย่างเมืองตรัง เพื่อการเรียนรู้บนเศรษฐกิจสร้างสรรค์. วารสารปัญญาภิวัฒน์, 14(1), 172-187.*
- ธเนศ ปัญญาดี. (2559). *การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับพื้นที่กิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม กรณีศึกษาอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. Silpakorn University Repository: SURE. <https://sure.su.ac.th/xmlui/bitstream/handle/123456789/14567>
- ปรีชมาศ สัญขานนท์. (2554). *การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในเมืองท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ กรณีศึกษาชุมชนในเมืองเชียงใหม่* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chula Digiverse. <https://digiverse.chula.ac.th/Info/item/dc:52703>
- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559. (1 มีนาคม 2559). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 133 ตอนที่ 19 ก หน้า 1-9.
- วศิน อินทพัฒนากุล. (2548). *การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. (2552). *การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม*. เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สถาบันวัฒนธรรมศึกษา. (ม.ป.ป.). *ความหมายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม*. <http://ich.culture.go.th/>
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2549). *ภูมิทัศน์วัฒนธรรม*. บริษัทคุ้มครองมรดกไทย.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2554ก). *ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่า เล่มที่ 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองเก่าในประเทศไทย*. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. <http://lib.mnre.go.th/lib/TNE/book1final.pdf>
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2554ข). *ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่า เล่มที่ 2 แนวคิดและหลักเกณฑ์โดยทั่วไปเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูเมืองเก่า*. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. <http://lib.mnre.go.th/lib/TNE/book2final.pdf>

- อิโคโมสไทย. (2563ก). *กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ (Washington Charter 1987)*. ICOMOS Thailand. <http://www.icomosthai.org/>
- อิโคโมสไทย. (2563ข). *กฎบัตรเวนิซ (The Venice Charter 1964)*. ICOMOS Thailand. <http://www.icomosthai.org/>
- Abd Rahman, N. H. B. (2018). *Evaluating Tourist Sensory Experience in Melaka World Heritage Site* [Doctoral dissertation, University Technology of Malaysia]. CORE. <https://core.ac.uk/download/pdf/199243161.pdf>
- Abd Rahman, N. H., Ismail, H. N., & Khalifah, Z. (2018). MAPPING THE SENSORY VALUES IN THE CORE ZONE AREA OF MELAKA WORLD HERITAGE SITE. In Yüksek, G., Lew, A. A., Othman, N., Coşkun, İ. O., & KARAGÖZ, D. (Eds.), THE 11th TOURISM OUTLOOK CONFERENCE. Heritage Tourism beyond Borders and Civilizations (pp.138-146). Anadolu University.
- Abd Rahman, N. H., Khalifah, Z., & Ismail, H. N. (2016). The Role of Sensory Experiences in Appreciating the Cultural Heritage Attractions. *Tourism, Leisure and Global Change*, 3, 117-128.
- Australia ICOMOS. (2013). *The Burra Charter: the Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*. Australia ICOMOS Incorporated. <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>
- Bull, M. (2000). *Sounding out the city: Personal stereos and the management of everyday life*. Berg.
- Classen, C., Howes, D., & Synnott, A. (1994). *Aroma: The cultural history of smell*. Routledge.
- Gibson, J. J. (1979). *The ecological approach to visual perception*. Houghton, Mifflin and Company.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. University of Chicago Press.
- Henshaw, V. (2014). *Urban smellscape: Understanding and designing city smell environments*. Routledge.
- Pallasmaa, J. (2012). *The eyes of the skin: architecture and the senses*. John Wiley & Sons.
- Samadi, Z., & Yunus, R. M. (2012). Physical and Spiritual Attributes of Urban Heritage Street's Revitalization. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 36, 342-349. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.03.038>
- Silberman, N. A. (2012). Heritage interpretation and human rights: documenting diversity, expressing identity, or establishing universal principles?. *International Journal of Heritage Studies*, 18(3), 245-256. <https://doi.org/10.1080/13527258.2012.643910>
- Van der Elst, J., Risetto-Richards, H., & Díaz-Kommonen, L. (2018). Rural Sense: Value, Heritage, and Sensory Landscapes: Developing a Design-oriented Approach to Mapping for Healthier Landscapes. *Landscape Review*, 18(1), 56-71.

- Zainol, R. (2014). Appreciating a World Heritage Site using Multisensory Elements: A Case Study in Kinabalu Park, Sabah, Malaysia. *SHS Web of Conferences*, 12, 01080. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20141201080>
- Zainol, R., Ahmad, F., Nordin, N. A., Mohd@Ahmad, I., & Ching, G. H. (2013). Appreciating Built Heritage Through Urban Sensory Elements. *Journal of Surveying, Construction and Property*, 4(1), 1-12.